

УДК 340.12

**Вишинський П. М., доцент кафедри філософії,
політології та юридичної логіки ЛьвДУВС, к.ю.н.**

Гуманізаційно-правовий вимір людинорозуміння в контексті соціально-правових цінностей

Аналізується гуманізаційно-правовий вимір людино розуміння в контексті соціально-правових цінностей. Внаслідок дослідження встановлено, що гуманістичні цінності антропологічної парадигми справили визначальний вплив на формування сучасного образу юридично-філософського мис-лення. Відтак, ствердження принципу гуманістичного розуміння права стає обов'язковою ознакою правової держави та важливим критерієм всієї її правової системи.

Ключові слова: філософія права, людина, цінності, гуманізм, суспільство, держава.

Анализируется гуманистически-правовое измерение человекознавческого понимания в контексте социально-правовых ценностей. Вследствие исследования установлено, что гуманистические ценности антропологической парадигмы произвели определяющее влияние на формирование современного образа юридически-философского мышления. Следовательно, утверждение принципа гуманистического понимания права становится обязательным признаком правового государства и важным критерием всей его правовой системы.

Ключевые слова: философия права, человек, ценности, гуманизм, общество, государство.

Analyzed humanistic legal dimension of human understanding in the context of socio-legal values. Due to the study found that the humanistic values of the anthropological paradigm produced a decisive influence on the formation of the modern way of legal-philosophical thought. Consequently, the assertion of the principle of humanistic understanding of the law becomes mandatory feature of law and an important criterion of all its legal system.

Keywords: philosophy of law, people, values, humanity, society, state.

Постановка проблеми. Людина, як істота біологічно-соціальна, може повноцінно існувати тільки в соціумі. Вона постійно асоціює себе із сім'єю, родиною, нацією, громадянином, членом професійної чи іншої спільноти. Тільки людина в результаті того, що вона виступає як індивідуум, спроможна піднятися над собою як живою істотою і, виходячи з одного центру ніби з іншого боку просторово-часового світу, зробити предметом свого пізнання все, зокрема й саму себе. Це і дає їй можливість брати активну участь утворенні суспільства. З іншого боку, суспільство формується як системна сукупність індивідів, які, взаємодіючи, перебувають у певних зв'язках і стосунках, забезпечуючи свою життєдіяльність. Суспільство для людини – це її природне середовище, навіть якщо часто воно є досить незрозумілим, агресивним у моменти протистояння інтересів індивідуума та соціуму.

Навіть, як свідчить історія різних народів, одним із найбільших покарань вважалося вигнання людини із суспільної групи (наприклад, вигнання за межі проживання полісу у Стародавній Греції або ігнорування людини іншими членами общини (оголошення «бойкоту»), якщо вона порушує загальноприйняті моральні принципи, притаманне українському суспільству ще навіть у першій половині ХХ ст. на Західній Україні).

Лише суспільство здатне акумулювати, зберігати та ефективно передавати індивідуальний та суспільний життєвий досвід, забезпечувати розвиток людини у найрізноманітніших напрямках людської діяльності, ставлячи при цьому мету, цілі, завдання, які перевершують індивідуальні потреби окремої людини, а отже, саме суспільство виявляється здатним забезпечити розвиток таких сфер людського буття, як державотворення, наука, право, військова справа, екологія навколошнього середовища, суспільної комунікації тощо. Соціальні, політичні та правові інститути є соціальними утвореннями інтелектуального походження, які, так само як і матеріальні,

і технічні засоби, підлягають порівняно самостійному, не залежному фізіологічно від окремих індивідуумів або груп індивідуумів, своєрідному розвитку. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження власне гуманізаційно-правового виміру людино розуміння в контексті соціально-правових цінностей.

Стан дослідження. У напрямі вище означеної проблематики працювали чимало науковців, дослідників, мислителів, які застосовували найрізноманітніші методи та підходи до предмета нашого дослідження. Використані джерела ми будемо подавати нижче у міру посилань. Проте, слід відзначити, що у цитованих працях недостатньо приділено уваги задекларованій у темі нашої наукової розвідки проблемі, що й зумовило **мету** статті.

Виклад основного матеріалу. Сучасна «дійсна» картина людини містить досвід побудови її структуралістської моделі, яка здатна органічно об'єднати всі різнобічні наукові дані про людину. На противагу релятивним, гіпотетичним природничо-науковим уявленням про сутність людини нове антропологічне розуміння знімає методологічні непорозуміння між синхронічним структуралістським дослідженням та діахронічною історичністю соціального розвитку суспільства. Не підмінюючи природниче бачення людини, антропологія як носій ієрархії цінностей виконує свою світоглядну функцію у формуванні наукової картини світу, а також впливає на етично-ціннісний вибір філософії права і відповіальність за нього, зокрема, юридичної науки.

Проблема тілесності прокладає місток між обома складовими людини як біологічного виду – природним і духовним. Для людини, на відміну від тварини (для якої аб-солютне панування тіла проявляється через інстинкти й харчування), «тіло є лише інструментом» [4, с. 39]. Тілесність є водночас і визначаючим констатуючим елементом екзистенції – «людського існування-в-світі», проте не зводиться до предметності зовнішнього світу. Антропологічний аналіз буття людини поряд із особистісно-циннісним контекстом цілком коректно оперує даними, нагромадженими конкретними дослідженнями у біології.

Проведений порівняльний аналіз біологічної та власне людської сутності показав, що наука має «справу з далекосяжними перспективами біологічного підходу до проблем філософської антропології» [4, с. 20]. Проте натурализм не може претендувати на строго наукове відображення справжнього стану речей у Космосі. Взяте з точки зору натуралізму «життя взагалі ... є пасинком природи» [6, р. 33]. Значно об'єктивініше вирішити проблему впливу природного на людину можна за допомогою повернення антропологічного мислення до іrrаціональних витоків. Раціональне розуміння не усвідомлюється людиною безпосередньо, воно може виявитися тільки через співвідношення до пережитого.

Лише у суспільстві предметом людського осмислення стають такі поняття, як «рівність», «свобода», «справедливість», «закон», зміст яких проливає світло на специфічні особливості права, його антропологічні засади, цінності та значимість у житті людини і суспільства. Ці цінності дозволяють зважати не тільки на соціокультурні основи та детермінанти права, зв'язок з державою, але і на його духовні аспекти та ідеали, які вони визначають. Без розташування людини в центрі цінностей права неможливо виявити призначення права в загальнолюдському, соціальному і культурному розвитку, зрозуміти його специфічну природу як духовно-практичний засіб освоєння світу людьми. Без нього залишаються в тіні конструктивна, творча роль свідомості у сфері права, чисто особові аспекти права. Використання ціннісних норм свідчить, що вони інтелектуально і емоційно сприймаються як даність, спонукають суб'єктів до їх збереження, до володіння ними і діяльності на їх основі, оскільки сприймаються як різноманітні суспільні моральні блага. Ім не можна дати точного і повного пояснення, не вдаючись до понять аксіології. Кожний

людський акт стає осмисленим лише у взаємодії з цінностями, в світлі яких визначаються норми поведінки людей та їх мета. Мабуть, мають рацію тут автори тих концепцій, які вважають, що смисловий центр буття людини в світі складають ті або інші цінності.

Використання юридично-аксіологічного підходу пов'язане з появою природно-правових переконань, з відмінністю права природного і права позитивного. Право в своєму аксіологічному вимірюванні виступає як строго визначена форма правових цінностей, як специфічна форма правового буття, відмінна від всіх інших (моральних, релігійних і т.д.) форм буття і ціннісних форм [3, с. 54]. Власне кажучи, завдяки цінностям право як будь-який «механізм» одержує свій зміст, оскільки свідомість суб'єкта права спрямована на цінності як на свій об'єкт. Завдяки їм знімається момент байдужості в поведінці правового суб'єкта і формуються дозволи, заборони і відповідності буття. Особливо велике значення мають деякі соціальні цінності, які з часом набули характеру правових цінностей. Як високі ідеали, вони пронизують суспільну правосвідомість і стають основними принципами права. Така свобода, рівність, справедливість, демократія, порядок, безпека, мир. Разом із ними існують і специфічні правові цінності загального значення, такі як ідея права, ідея стабільної законності і т.д. Ці цінності одночасно є ідеалами і здійснюються реальною людською практикою. В праві вони закріплюються і в тому, і в іншій їх якості. Але у низці випадків суспільну та індивідуальну правосвідомість можуть сприймати лише як цінність ідеальну, як ідеальні цілі політичної (і правотворчої) програми.

Ці принципи, ідеали, як і всі інші речі, явища, є цінностями тією мірою, якою вони пов'язані з людською особою. Як гуманізаційно-правові цінності вони мають вид юридичних прав і свобод особи в її індивідуальних і колективних проявах. Самі права людини також набувають статусу важливих цінностей. Кожне з них виражає певну сторону чи вияв існування людини як природної і соціальної її істоти. В сукупності вони характеризують людину як вищу цінність, як осереддя всіх цінностей.

Отже, гуманізаційно-правові цінності виробляються, походить від поняття особи і є відображенням права у взаємодоповнювальних полярних моментах. Очевидно, що вони зміцнюють суспільну і правову єдність, цілісність суспільства, передовіддаючи можливому руйнівному впливові ззовні. Вони поступово формуються із вибору певних видів поведінки і досвіду з суспільством, складаються як суспільні загальнолюдські цінності, виникаючи як сукупність способів побутового життя, звичок, специфічних форм поведінки, що передаються із покоління в покоління як зразки поведінки. Згодом закріплюються в нормативних новоутвореннях (традиціях, обрядах, ритуалах як еталони поведінки, схваленої суспільством). У підсумку вони сприяють формування певної психології людини, суспільства, ментальності.

Правотворчість і реалізація права (правозастосування, виконання, використовування і дотримання права) є сферами людської діяльності яскраво вираженого оцінного характеру. Через це філософія права включає в свій предмет вивчення і дослідження правових цінностей, оцінки у сфері права і т.д. Так у філософії права утворюється певний теоретичний напрям — аксіологічна або правова аксіологія [1; 2; 5].

Сприйняття людини як суспільної цінності, застосування до неї норм моралі закріплювалися і закріплюються нормами права, як у міжнародних, так і в національних правових актах. Численні підтвердження цьому можна бачити на прикладі не тільки сучасних, але і стародавніх правових актів, що відображають загальнолюдську мораль.

За конструкцією суб'єкта права потрібно вбачати особливве вимірювання людини — правової людини як носія здатності визнання, адекватною формою соціального буття

якого виступає особа. В такому випадку, правове сприйняття людини як суспільної та загальнолюдської цінності, закладені на різних етапах розвитку суспільства в праві і моралі, збігаються. Право в цьому випадку закріплює і охороняє мораль, яка, своєю чергою, підтримує право. Право є моральним, а мораль узгоджується з правом, сполучаючись на одному із суб'єктів права, а саме – людині. В цьому полягає один із виявів їх загального і особливого. Виходячи з концепції існування ідеальних абсолютних цінностей соціальної етики, в них простежується масштаб впорядкування прав, що беруть свій початок у людській природі або природі віщі. Природне право розглядалося на двох рівнях: як абсолютне, що осягається внаслідок апріорного ціннісного пізнання, і як втілене в непізнаній до кінця ідеї права, а також як принципи справедливості, обумовлені певною ситуацією і отримані на базі «емпіричних даних». Основою ж закону мислилося «культурне право» як синтез природного права першого і другого рівнів, тобто об'єднання апріорно абсолютних (циннісних) і емпірично відносних принципів. Гуманістичний принцип права стає засобом активної дії на поведінку людей. Проте до особливості права, на відміну від моралі, належить те, що норми права відрізняються від норм моралі набагато більшою конкретністю і формальною визначеністю.

У гуманізаційно-правовому аспекті сприйняття людини як соціально-правової цінності можна виокремити три основні підходи до визначення співвідношення «людина» – «право» – «суспільство», які ґрунтуються на різних філософських підходах до визначення місця людини і суспільства, а саме: 1) людина перебуває на першочерговому плані, тоді суспільство розглядається як похідний, другорядний суб'єкт взаємодії сукупності людей. При цьому головне завдання суспільства, як способу організації індивідуумів у соціальні групи, та права, як засобу реалізації цього зв'язку, – службі людині, бути провідником узагальнювального інтересу людської спільноти; 2) людина і суспільство оцінюються як рівнозначні якості буття, подані лише у різних формах виявів; 3) людина повністю підпорядковується суспільству. Такий підхід рано чи пізно перетворюється у явище тоталітаризму, коли людина повністю підпорядковується суспільству та суспільній організації життя, стає «гвинтиком» соціального організму. При цьому право лише ззовні вдається засобом, який більшою чи меншою мірою регламентує політичний режим чи бюрократичну владну систему, які фактично привласнюють собі право врегульовувати більшість суспільних функцій.

Гуманістичні засади права виступають як всезагальний масштаб і рівна міра саме та передусім свободи індивідуумів. Вільні індивідууми – носії, суть і сенс права. Там, де заперечується вільна особистість, правове значення фізичної особи, там немає і не може бути права, правових індивідуальних, колективних, інституційних суб'єктів права, правових законів і правових відносин як у суспільстві, так і в конкретних сферах суспільно-політичного життя. Тому що порушення принципу рівності всіх перед законом зневільовує саме поняття права.

Тільки через загальність та загальнозначимість принципу правового гуманізму можна стверджувати про правову рівність та реалізацію права як регулятора суспільних відносин. Тоді правова справедливість внаслідок свого гуманістичної виміру стає критерієм правомірності чи неправомірності всіх інших посягань на роль і місце справедливості. Віддаючи належне кожній особі, вона робить це єдино можливим, загальним і рівним для всіх правовим чином, відкидаючи привілеї та утверджуючи свободу.

Гуманізаційний підхід у праві передбачає й охоплює правову визначеність та упорядкованість світу людського буття, праворозуміння людиною та використання нею правового підходу до основних суспільних відносин, форм, інститутів у житті людини. Це, безсумнівно, веде до побудови такого універсального феномена, як правова держава, в якій пануватиме право, і метою існування якої є утвердження правової форми і

правового характеру суспільних взаємовідносин (взаємних прав і обов'язків) між публічною владою та підвладними структурами як суб'єктами права, визнання і надійне гарантування формальної рівності та свободи будь-якої особи, прав і свобод людини та громадянина. Оскільки гуманістичний підхід у праві має двосторонній зв'язок (взаємоповага держави і людини), це створює передумови для того, щоб громадяни, як основні суб'єкти суспільства і держави, були не тільки об'єктами розпоряджень влади, виконавцями чинних у державі законів, а й свідомими суб'єктами власних прав, своїх повноважень, визначених як правовим законом, так і нормами загальнолюдської моралі. Тобто це також сприятиме розвитку громадянської самосвідомості як умови насліду буття громадянського суспільства, уявлення про яке формується в органічному зв'язку з ідеєю правової держави та природних прав людини.

Тому особливістю гуманізаційно-правового підходу до сприйняття людини як соціально-правової цінності стає шлях до надання змоги громадянам можливості та забезпечення усвідомлення належності особи до загальної культури, єдності їхніх інтересів і прагнень, доцільності обраних правових засобів і методів досягнення мети тощо. Це неодмінно передбачає самостійність індивіда, його незалежність від зовнішнього тиску, здатність розраховувати на власні сили, а отже, на відповідальніше ставлення до співтовариства рівних і нерівних собі індивідів. Високі вимоги до чеснот громадян випливають із характерних рис громадянського суспільства, що виявляються насамперед у новому, асоціативному характері зв'язків і відносин між людьми. Внаслідок цього творчого акту зберігається невід'ємний атрибути гуманізму, людяності, справедливості – духовність, яка виступає як міра людяності, як даність, закорінена у глибині внутрішнього життя людини, завдяки якій природна людська індивідуальність може реалізувати себе як особистість.

Висновки. Необхідність осягнення основ людського буття пов'язана з переоцінкою етичних підстав правової науки з точки зору демократичної правової держави, із постановкою питань позитивного утвердження образу людини, яку ще називають моралью антропологією. Після подолання негативістського стилю мислення екзистенціалізму саме філософська антропологія репрезентувала позитивне бачення природи людини та людинонімірності природи. Гуманістичні цінності антропологічної парадигми справили визначальний вплив на формування сучасного образу юридично-філософського мислення. Ствердження принципу гуманістичного розуміння права стає обов'язковою ознакою правової держави та важливим критерієм всієї її правової системи. А, своєю чергою, нормативна структура права стає способом оформлення та мірою рівня свободи, справедливості та рівності у суспільному бутті людей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бандура О.О. Єдність цінностей та істини у праві / О.О. Бандура. – К.: Вид-во НАВСУ, 2000. – 200 с.
2. Неновски Н. Право и ценности / Нено Неновски. – М.: Прогресс, 1994. – 243 с.
3. Нерсесянц В.С. Философия права: [краткий учебный курс] / В.С. Нерсесянц. – М.: Норма, 2009. – 848 с.
4. Плеснер Х. Ступени органического и человек: Введение в философскую антропологию / Хельмут Плеснер. – М.: РОССПЭН, 2004. – 368 с.
5. Политико-правовые ценности: История и современность / [под ред. В.С. Нерсесянца]. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 256 с.
6. Gehlen A. Der Mensch Seine Natur Und Seine Stellung in Der Welt / Arnold Gehlen. – Bonn: Athendum Verlag, 1962. – 410 р.